

és az első császárság alatt a zene olyan magasságba emelkedett, hogy az elbátortalanodott irodalom helyett e korszak dicsőségére vált. Vajon a második császárság feje csupán kíváncsiságból kívánta meghallgatni annak az embernek a művét, akiről szomszédunkban annyit beszélnek, vagy talán a patriotizmus és a megértés vágya hívta életre döntését? Nekünk mindenesetre pusztá kíváncsisága is haszonnal járt.

1861. április 8.

Friedrich Nietzsche

NIETZSCHE CONTRA WAGNER

Egy pszichológus periratai

Zoltai Dénes fordítása

Előszó

Az itt következő fejezeteket régebbi írásaimból válogattam össze nagy gonddal – némelyikük még 1877-ből való; mostani szövegük talán világosabb, főként rövidebb. Ha egymás után olvassák őket, sem Richard Wagnerral, sem velem kapcsolatban nem hagynak kételyt maguk után: mi egymás ellenlábasai vagyunk, ellenpólusok. Eközben más is érthetővé válik: például az, hogy a jelen esszé pszichológusokhoz szól, de *nem németeknek íródott*. Nekem mindenütt vannak olvasóim, Bécsben, Szentpétervárott, Koppenhágában és Stockholmban, Párizsban, New Yorkban – de Európa lapályországában, Németországban nincsenek... És talán olasz uraiméknak a fülébe is tudnék sügni egyet s mást – őket úgy *szeretem*, mint... Quousque tandem, Crispi... Triple alliance: a „Birodalommal” egy intelligens nép csak mésalliance-ot köthet...

Torino, 1888 karácsonya

Friedrich Nietzsche

Amit csodálok benne

Azt hiszem, hogy a művészek gyakran nem tudják, mihez értenek igazán; túl hiúk hozzá. Valami kevélyebb, nagyra törőbb dolgon jár az eszük, mint amilyen a művészetük talajából előbújt kicsiny palánták új, ritka és szép vegetációja. Saját kertjük, saját szőljük java termését nem sokra becsülik; szeretetük és belátásuk nincs arányban egymással. Íme, itt egy muzsikus, aki az összes többinél mesteribb módon ért ahhoz, hogy ráleljen a szenvedő, megnyomorított, megkínzott lelkek birodalmából kiszüremlő hangokra, aki még a néma nyomorúságot is szóra bírja. Utolérhetetlen az őszutó színeinek megfestésében, az utolsó, a legeslegutolsó, legkurtább gyönyör leírhatatlan, megrendítő boldogságának érzékeltetésében; ismeri a lélek ama meghitt és borzadályos éjjeli óráinak hangját, amikor ok és okozat viszonya mintha egyszerre kifordulna sarkaiból, amikor „a semmiből” minden pillanatban létrejöhet „valami”. Szerencsés

kézzel merít az emberi boldogság legmélyebb rétegeiből, mintegy fenéig ürtve a szereget, a legaljáig, ahol a legkeserűbb cseppek a legédesebbekkel keverednek. Ismeri a lélek fáradt vánszorgását, a lélekét, mely már nem tud a magasba szökellni és szárnyalni, de még járni sem igazán; riadt szemmel látja a palástolt fájdalmat, a vigasz nélküli megértést, a be nem vallott búcsúvételt; igen, igen: minden titkolt nyomorúság Orpheuszaként nagyobb ő bárkinél, s van, amit ő fedezett fel, honosított meg a művészetben, ami őnélküle kifejezetlen és mintegy művészetre méltatlan maradt volna – például a keserű lázadást, amelyre csak a mértéktelenül szenvedő ember képes, vagy a lélek apró, mikroszkopikus méretű rezdülései, a lélek mintegy kételtű természetének pikkelyeit – igen, Wagner *mestere* az egészen kicsinynek. Csakhogy *nem akar* az lenni! Az ő jelleme inkább a nagy falfelületeket részesíti előnyben, a kirívóan nagyméretű freskókat!... Nem veszi észre, hogy szelleme másféle ízlésre és vonzalmakra – ellentétes irányú optikára – predesztinálja, hogy szelleme legszívesebben roskatag házak magányos zugaiban húzná meg magát csendesen: ott, rejtekhelyén, maga elől rejtekezve írja igazi mesterműveit, amelyek igen rövidek mind, gyakran *egyetlen ütemnyi* terjedelműek – ott, csakis ott igazán jó, nagy és tökéletes, ott talán egyedülálló. Wagner egy ember, aki mélységesen szenvedett – ebben *fölte áll* az összes többi muzsikuskak. – Csodálom őt mindenben, amikor önmagát ülteti át zenébe.

Ahol ellenvetéseket teszek

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy egészségesnek tartom ezt a zenét, főként amikor Wagnerről beszél. Ellenvetéseim vele szemben fiziológiai jellegűek: miért bűjtassam őket esztétikai formulák áruhájába? Az esztétika végül is nem egyéb, mint alkalmazott fiziológia. – Az a „tény”, az a „petit fait vrai”, amiből kiindulok, a következő: nem kapok levegőt, ha ez a zene hat rám; a *lábam* megharagszik rá és fellázad: ütemre lenne szüksége, táncra, indulóra – Wagner Császárindulójára még az ifjú német császár sem tud masírozni –; a lábam legelőbb azt várná el a zenétől, hogy magával ragadjon – a jókedvű járásban, lépésben, táncolásban az ilyen magávalragadottság jelentkezik. De nem protestál-e ellene még a gyomrom, a szívem, a vérkeringésem is? Nem kavarodik-e fel hallgatása közben egész belsőm? Nem reked-e be hirtelen a torkom?... Wagner hallgatása közben Gérandel-pasztillát kell bevennem... És ezt kérdem magamtól: végül is mit akar a testem a zenétől? Mert lélek nem létezik. ...Azt hiszem, megkönnyebbülést akar: mintha könnyed, merész, életvidám, magabiztos ritmusoknak kellene felgyorsítaniuk az állati életfunkciókat, mintha aranyló, gyengéd, balsamos dallamokkal kellene csökkenti az ólomnehéz élet súlyán. Mélabús szívem a *tökéletesség* rejtekhelyein és szakadékaiban akarja kipihenni magát: erre kell nekem a zene. De Wagner betegé tesz. – Mit érdekel engem a színház? Mi közöm a színház „erkölcsi” ekstázisának görceihez, amelyekben manapság a nép – és ki mindenki nem „nép”! – kielégülést talál? Mi közöm a színházi mimika és gesztika hókuszpókuszához! – Mint látható, lényegileg antiteátrális alkat vagyok, lelkem mélyén megvetem a színházat, ezt a par excellence *tömegművészetet*, ahogyan manapság minden művész megveti. Színházi *siker*: ez az én szememben bukás, egészen odáig menően, hogy nem akarom többé látni a darabot; *balsiker* – ilyenkor felcsillan a szemem, és kezdek odafigyelni... Wagner ennek fordítottja volt; ama *másik énje* mellett, aki a létező legmagányosabb zenét komponálta, Wagner lényegében színházi ember, színész volt, a legmegszállottabb *mimomán*, akit valaha is hordott hátán a föld, az volt még *muzsikuskak*

ként is... És mellesleg, ha a wagneri elmélet szerint „a cél a dráma, a zene mindig csak eszköz”, akkor a wagneri gyakorlat ezzel ellentétes: kezdettől fogva mindvégig azt sugallta, hogy „a cél az attitűd; a dráma és a zene is csak az attitűd eszköze”. A zene – eszköz, a drámai kifejezésnek, a színészi alakításnak az érthetővé tételére, fokozására, bensővé tételére szolgáló eszköz; a wagneri dráma pedig alkalom egy sor érdekes attitűd megteremtésére! – Sok más ösztön mellett Wagnerban a nagy színész zsarnokoskodó ösztöne is működött, amely mindenben érvényesült, mint mondtam: muzsikus voltában is. – Egyszer igyekeztem ezt megvilágítani, nagy ügyel-bajjal, egy telivér *pur sang* wagneriánusnak – világosság és wagneriánus, jóságos ég! többet nem is kellene mondanom. Nem ok nélkül fűztem hozzá: „Legyen már őszinte saját magával szemben, elvégre nem Bayreuthban vagyunk. Bayreuthban az ember csak mint tömeg őszinte és becsületes, mint egyén őszintétlen, hazudik önmagának. Ha az ember Bayreuthba megy, önmagát otthon hagyja, lemond arról a jogáról, hogy saját nyelvén beszéljen, hogy válasszon, hogy saját ízlése, egyáltalán mersze legyen, ahogy saját lakása négy fala között Istennel és a világgal szemközt. A színházba senki sem hozza magával legkifinomultabb művészeti érzékeit – különösen a színháznak dolgozó művész nem: itt nincs magány; a tökéletesség pedig nem tűri, hogy tanúk legyenek jelen... A színházban az ember *nép* lesz, horda, nőszemély, farizeus, szavazó ökör, pártfogójegytulajdonos, idióta – *wagneriánus*: itt még a legszemélyesebb lelkiismeret is aláveti magát a nagy számok nivelláló varázsának, itt a szomszéd dirigál, itt az ember szomszédá válik...”

Intermezzo

Hadd áruljak el még valamit a vajt fülűeknek: mit várok én tulajdonképpen a zenétől. Azt, hogy derűs legyen és meleg, mint egy októberi délután. Hogy választékos legyen, szélesen jókedvű, érzékeny, egy édes kis nő, nyíltszívű és bájos... Elképzelhetetlen, hogy egy német ember *képes legyen* a zene mibenlétének felfogására. Akiiket német zeneszerzőnek mondanak, azok mind külföldiek, szlávok, horvátok, olaszok, németalföldiek – vagy zsidók; más esetben a mára már *kipusztult* erős fajtához tartozó németek, mint Heinrich Schütz, Bach és Händel. Jómagam vagyok még annyira lengyel, hogy Chopinért cserébe odaadjak minden más zenét: kivéve, három okból, Wagner Siegfried-idilljét, esetleg Lisztet is, akinek zenekari hangzásvilága minden más zeneszerzőnél nemesebb, és kivéve végül mindazt, ami az Alpokon túl – *ideát* – termett... Nem tudnék ellenni Rossini nélkül, még kevésbé anélkül, ami *nekem* a zene délvidekét jelenti, az én velencei maestróm, Pietro Gast zenéje nélkül. Amikor az Alpokon túlról beszélek, akkor tulajdonképpen Velencére gondolok. Ha más szót keresek a „zene” kifejezésére, akkor csak ez jut eszembe: „Velence”. Nem tudok különbséget tenni könnyek és zene között; nem tudok félnék borzongás nélkül gondolni a boldogságra, a *Délre*.

*A hídon álltam a
minap a barna éjben.
Ének zendült messziről:
arany cseppek esője futott
végig a remegő vízen.
Gondolák, fények, zene –
részeg ringás vitt ki a homályba...*

*Lelkem tündöklő gyönyöre
láthatatlan ujjak alatt
titokzatos gondola-dalt
dalolt, repeső cimbalom.
– Hallgatta valaki?...*

[Szabó Lőrinc fordítása.]

Wagner mint veszély

1

Az újabb zenét az a szándék vezérli, amelyet mostanában markáns, de pontatlan kifejezéssel „végtelen dallamnak” neveznek. Erről akkor kapunk világos képet, amikor belépve a tengerbe, lassanként kifogy a biztos talaj a lábunk alól, s az elemek kényérekedvére megadjuk magunkat: amikor *úsznunk* kell. A régebbi zenében egészen mást kellett csinálni: kecsesen vagy tüzesen, gyorsabban vagy lassabban *táncolni* kellett. Az ehhez szükséges mérték, bizonyos egyenletesen ringató időbeli és hangerőbeli arányosság megtartása állandó józanságra készítette a hallgató lelkét; mindenféle jó zene egy ellentétből lett varázslatos: a józansággal összefüggő hűvösebb légáram és a lelkesültségből származó melegebb fuvallat ellentététől. – Richard Wagner másfajta mozgást kívánt, felforgatta az eddigi zene fiziológiai előfeltételeit. Úszni, lebegni – nem pedig járni, táncolni... Ezzel talán a legfontosabbat mondtam ki. A „végtelen dallam” az időbeli és a dinamikával kapcsolatos arányosságot akarja megtörni, olykor még gúnyt is űzve belőle; találékony gazdagsága éppen abban rejlik, amit a régebbi ízlésen iskolázott hallás ritmikus paradoxonnak és káromlásnak érez. Az utánzásból, az ilyen ízlés uralmából olyan veszély származna a zene számára, amelynél nagyobb el sem gondolható: a ritmusérzék teljes elfajulása, ritmus helyett káosz... A veszély kiélezett formában jelentkezik, ha az ilyen zene egyre inkább egy teljesen naturalista, a plasztika törvényeit semmibe vevő színészkedéssel és gesztikával párosul, ha egyedül a hatásra ácsingózik... A mindenáron való espressivo és az attitűd szolgálatában, rabságában tartott zene – ez a vég...

2

Hogyan? Valóban az lenne az előadás legfőbb erénye, ahogyan ezt a zenei előadóművészek manapság hiszik, hogy minden körülmények között egyfajta felül nem múlható domborműszerű hatásra tesz szert? Például, Mozartra alkalmazva, az ilyen előadás nem büntett-e Mozart ellen, Mozart derűs, rajongó, gyengéd, szeretni való szelleme ellen – az ellen a zeneszerző ellen, aki szerencsére nem volt német, s akinek komolysága jóságos, aranyból való komolyság és *nem* a német nyárspolgár komolysága... Nem szólva a „kövendég” komolyságáról... Valóban úgy gondolják Önök, hogy *minden* zene kövendégzene kell hogy legyen, hogy *minden* zenének a falból kell előugrania és legbensejéig meg kell rendítenie, szíven kell ütnie a hallgatót?... Hogy a zene csak így képes *hatni*?... *Kire* hat így a zene? Azokra, akikre egy *előkelő* művésznek soha nem volna szabad hatnia – a *tömegre*! Az éretlenekre! Az eltompultakra! A beteges alkatokra! Az idiótákra! A *wagneriánusokra*!...

Egy jövő nélküli zene

Minden művészet között, amely egy meghatározott kultúra talaján megterem, a zene a legutolsónak bújik elő, talán mert a legbensőségesebb, s ezért hajt ki a legkésőbb – a mindenkor hozzá tartozó kultúra őszidején és elvirágzásakor. Csak a németalföldi mesterek művészetében csendült ki a keresztény középkor lelkesége – az ő hangarchitektúrájuk a gótika utószülött, de vele egyenrangú testvére. Csak Händel zenéjében csendült fel az, ami a legjobb volt Lutherben és a vele rokon lelkekben, a zsidó-heroikus vonás, amely a reformációnak a nagyság vonását kölcsönözte; csak Händelben vált zenévé az ÓTESTAMENTUM (*nem* az ÚJTESTAMENTUM). Csak Mozart adózott *csengő* arannyal XIV. Lajos korszakának, Racine és Claude Lorrain művészetének; csak Beethoven és Rossini zenéjében csendült ki a XVIII. század, a rajongás, a darabokra tört eszmények és *futó* boldogság százada. Minden igazi, minden eredeti zene: hatyűdal. – Meglehet, hogy a mi legújabb, uralkodó és egyedulalomra vágyó zenénknek sincs nagy jövője, mert olyan kultúrából ered, amelynek talaja egyre mélyebbre süllyed, mert egy hovatovább elmerült kultúrából ered. Előfeltétele az érzésnek egyfajta katolicizmusa és bizonyos hajlam az ódon-hazai, „nemzetinek” mondott nagyság és nagyozás [Wesen und Unwesen] iránt. A régi mondák és énekek elsajátítása – a tudós előítélet szerint ezekben valami par excellence germán dolgot kellene látnunk, ma viszont csak mosolygunk rajtuk –, a skandináv szörnyeknek ez az újraélesztése az eksztatikus érzékiség és átszellemítés utáni szomjúhozás segítségével, a témáknak, alakoknak, szenvedélyeknek, idegeknek ez az egész adok-kapok játéka Wagnernál világosan kifejezi *zenéje szellemét* is, még akkor is, ha ez maga, mint minden zene, nem tudna félreérthetetlenül beszélni magáról: mert a zene: *egy nő*... Ne tévesszen meg bennünket az a tényállás, hogy pillanatnyilag éppenséggel a reakción *belüli* reakcióban élünk. A nemzeti háborúknak, az ultramontán mártírosmágnak a korszaka, ez az egész *felvonásközi* jelleg, amely a mai európai állapotok sajátja, hirtelen glóriával övezhet egy olyan művészetet, mint a Wagneré, ami közben nem kezeskedhet a zene *jövőjéről* is. Maguknak a németeknek sincs jövőjük...

Mi, ellenpólusok

Talán emlékeznek rá, legalább barátaim közül néhányan, hogy kezdetben itt-ott tévedve és egyet s mászt túlértékelve, mindenesetre *reményekkel tele* mentem neki ennek a modern világnak. A XIX. század pesszimizmusát – ki tudja, miféle személyes tapasztalatok nyomán – úgy fogtam fel, mint a gondolkodás magasabb rendű erejének, az élet győzedelmes gazdagságának tünetét, ahogyan ez az erő, ez a gazdagság Hume, Kant és Hegel filozófiájában kifejeződik; a *tragikus* megismerést kultúránk legszebb luxusának tekintetem, a lehető legdrágább, legerősebb, legveszélyesebb tékozlásnak, mindazonáltal szertelen gazdagsága okán megengedett luxusnak. Ugyanígy értelmeztem Wagner zenéjét is: a lélek dionüszoszi hatalmassága kifejezésének tartottam; annak a földrengésnek a morajlását véltem hallani benne, amellyel az élet régóta visszafojtott, duzzadó őszereje tör végre a szabadba, nem sokat törődve azzal, hogy ily módon összezavarodik minden, amit manapság kultúrának neveznek. Látható, hogy mit ismertem itt félre, de az is, hogy mivel ajándékoztam meg Wagnert és Schopenhauert: önmagammal... Minden művészet, minden filozófia a növekvő vagy hanyatló élet or-

vosságának és segédeszközének tekintendő: mindig valami szenvedést, mindig szenvedő embert előfeltételez. De kétféle szenvedő ember van; van olyan, aki az élet *túláradó gazdagsága* miatt szenved, aki dionüszoszi művészetet akar, egyben tragikus belátást és kilátást az életre – és olyan, aki az élet *elszegényedése* miatt szenved; az egyik nyugalmat, csendet, sima tükrű tengert vár a művésztől és a filozófiától, a másik mámort, túlfeszítettséget, kábulatot. Bosszút állni magán az életen – ez a legkéjesebb mámor azoknak, akiknek élete elszegényedett... Az utóbbiak szükségletét elégíti ki Wagner és Schopenhauer – ők tagadják, rágalmazták az életet, s ezáltal az én ellenpólusaim. – Az élet teljességét birtokló leggazdagabb lény, a dionüszoszi isten és ember a félelmetesnek és a kétesnek nemcsak a látványát engedi meg magának, hanem magát a félelmetes tettet is, a rombolás, felbomlasztás, tagadás luxusát is – az ő szemében a rossz, az értelmetlen, a rút mintegy megengedett, ahogyan a természetben is megengedettek tűnik, ama nemző, gyógyító erők folytán, amelyek buja vegetációt tudnak teremteni még a sivatag helyén is. És megfordítva: aki a leginkább szenved, aki a legszegényebb életű, annak lenne legnagyobb szüksége gyengédségre, békességre és jóságra – arra, amit ma humanitásnak szokás nevezni – a gondolkodásban csakúgy, mint a cselekvésben, annak lenne leginkább szüksége egy Istenre, aki igazában a betegek Istene, egy Megváltó; annak lenne szüksége egyben logikára is, arra, hogy a létezés fogalmilag érthető legyen, érthető még idioták számára is – a tipikus „szabadgondolkodók” éppúgy dekadensek, mint az „idealisták” és „széplelkek” –, röviden szólva aki leginkább szenved, annak lenne szüksége meleg, szorongásoktól megóvó szűklátókörűségre, amaz optimista horizont körülhatároltságára, amely megengedi az *elbutulás* is... Így tanultam meg megérteni Epikuroszot, a dionüszoszi görögség ellentétét, egyszer mind a kereszténységet, amely valójában csak egy válfaja az epikureizmusnak, s „a hit üdvözít” jelszavával a *lehető legmesszebbre* megy a hedonizmus alapelvének követésében – egészen odáig, ami túl van mindenféle intellektuális tisztességen... Ha az összes pszichológussal szemben valamiben előnyben vagyok, akkor ez az előny a következő: látásom élesebb a visszakövetkeztetés ama kényes és kínos fajtájának felismerésére, amely a legtöbb hibát okozza – amikor a műről a szerzőre, a tettről a tettesre következtetnek vissza, az eszményből arra, akinek szüksége van rá, minden gondolkodás- és értékelésmódról a szükségletre, amely mögötte áll, és parancsol. – Mármost a művésztípusok között énszerintem az a megkülönböztetés fő elve, hogy mi válik alkotóerővé – az élet gyűlölete vagy az élet túláradó gazdagsága. Goethénél például a bőség, a túláradó gazdagság vált alkotóerővé, míg Flaubert-ben a gyűlölet: Flaubert Pascal új kiadása, de művészként az, ösztönítéssel a következő okból: „*Flaubert est toujours haïssable, l'homme n'est rien, l'oeuvre est tout*”... Flaubert gyötörte magát, amikor alkotott, egészen úgy, ahogyan Pascal gyötörte magát, amikor gondolkodott – nem egoista érzület jellemezte mindkettőt... „Önzetlenség” – ez a dekadencia elve, a vég akarásának elve a művészetben éppúgy, mint az erkölcs terén.

Ahová Wagner tartozik

Franciaország még ma is Európa legszellemibb és legrafináltabb kultúrájának központja és az ízlés magasiskolája: ám érteni kell hozzá, hogy megtaláljuk „az ízlés Franciaországát”. A *Norddeutsche Zeitung* – vagy az, akinek ez az újság a szócsöve – például a franciákban „barbárok”-at lát – én viszont úgy látom, hogy a *fekete* földrészt,

ahol a „rabszolgákat” fel kellene szabadítani, Észak-Németország közelében kell keresni... Aki *ahhoz* a Franciaországhoz tartozik, jól elrejtőzik: alighanem kis számban vannak olyanok, akikben az a Franciaország hús-vér mivoltában él, s méghozzá talán olyan emberek, akik nem valami erős lábón állnak, egy részük fatalista, elborult elméjű, beteg ember, másik részük elpuhult és affektált, akinek *becsvágya* a *művésziesség* – ám mindnyájan birtokában vannak ama maradék emelkedettségek és gyengédségeknek, amely a mai világban még fellelhető. A szellem e Franciaországában, mely a pesszimizmus Franciaországa is, ma már Schopenhauer inkább otthon van, mint volt Németországban valaha is; főművét már két ízben is lefordították franciára, másodszorra oly kiválóan, hogy most szívesebben olvasom Schopenhauert franciául (ő *véletlen eset*, kivétel volt a németek között, ahogyan én is ilyen véletlen eset vagyok – a németeknek nincsen ujjuk a mi kitapintásunkra, egyáltalán nincs is ujjuk, csak mancsuk). Nem szólok most Heinrich Heinéről – *l’adorable Heine*, mondják Párizsban –; ő Franciaország mélyebb és lélekkel telibb lírikusainak már régóta húsává-vérévé vált. Ugyan mit is kezdhetne egy német ökör egy ilyen természet finomságával, gyengédségével – Ami végül Richard Wagnert illeti: kézzelfogható (ököllel persze nem), hogy Wagner igazi talaja Párizs; minél inkább az „*âme moderne*” szükségleteinek megfelelően formálódik a francia zene, annál inkább *wagnerizál* majd – eléggé ezt teszi már most is. – Ebben a tekintetben nem szabad, hogy Wagner maga félrevezessen bennünket – galádság volt tőle, hogy 1871-es agóniája idején kigúnyolta Párizst... Németországban Wagner mégiscsak félreértés: ki volna annyira képtelen valamit is megérteni Wagnerből, mint mondjuk az ifjú császár? – Az európai kulturális mozgalom minden ismerője számára ugyanakkor vitathatatlan tény marad a francia romantika és Richard Wagner legszorosabb összetartozása. Itt is, ott is az irodalom tartja bűvkörében a művészt, a szemét csakúgy, mint a fülét; itt is, ott is Európa első *világirodalmi* műveltség-gel rendelkező alkotói lépnek fel – többnyire maguk is írók, költők, olyan művészek, akik közvetítenek az egyes érzékek, az egyes művészetek között, akik vegyítik egymással az érzékeket, a művészeteket; mindegyikük a *kifejezés* fanatikusa, nagy felfedező a fenséges, egyben a rút, az iszonyatos birodalmában, még nagyobb felfedező az effektusok, a magamegmutatás terén, a kirakatba állítás művészetében; mindegyikük zsenialitást jócskán meghaladó talentum, vérbeli *virtuóz*, aki ismeri a félelmetes bejáratozást mindenhez, ami magához vonz, ami csábít, kényszerít, magával ránt; mindegyikük a logika és az egyenes vonal született ellensége, aki mohó vággyal keresi az idegent, az egzotikust, a szörnyűt, az érzékek és az értelem megannyi kábítóserét. Összességükben a művészek a mindent vakmerően kockára tevő, lenyűgözően erőszakos, magasra szárnyaló és magasba rántó fajtájához tartoznak, amely elsőként tanította meg *saját* századát – a *tömeg* évszázadát – a „művészi” fogalmára. Csakhogy *belegek*...

Wagner mint a szüziesség apostola

1

– Hát német ez?!

Hallatna német szív ily torz csikorgást?

Marná így német test magát, és nem mást?

E széttárt kezű pap itt német volna,

*Hogy tömjénjével ámitást csiholna?
 És német e tántorgás, lerogyás, pangás,
 Ez édeskés giling-galangos hangzás?
 Üdvözlégy-csengés, kacsintó klarisszák?
 S az egész: égre eget tornyozó hamisság?*

*– Hát német ez?
 Ahogy belépsz, vedd figyelmeztetésül,
 Hogy itt most Róma szól – Róma-hit szavak nélkül!*

[Bernáth István fordítása.]

2

Érzékiség és szűziesség között nincs szükségképpen ellentét; minden jó házasság, minden igazi szerelmi viszony túl van ezen az ellentéten. De még ha valóban van is ilyen ellentét, akkor sem kell tragikus ellentétnek lennie. Legalábbis így van ez minden normálisan fejlett és életrevaló ember életében; ők távol állnak attól, hogy minden további nélkül a létezés ellenérvei közé sorolják az angyal és *petite bête* közötti labilis egyensúlyt; a legfinomabb érzésűek, a legvilágosabban gondolkodók, mint Háfiz, mint Goethe, éppenséggel egyfajta serkentőerőt láttak benne... Az ilyen ellentmondások a létezésre csábítják az embert... Másfelől nagyon is érthető, hogy ha Kírké szerencsétlen állatai oda jutnak, hogy a szüzességet imádják, akkor csak saját ellentétüket látják és imádják – képzelhetjük, milyen tragikus rőfögéssel és buzgalommal. Ez az a kínos és teljesen fölösleges ellentét, amelyet élete végén Richard Wagner meg akart zenésíteni és színre akart vinni. *De miért?* – kérdezhetjük joggal.

3

Eközben persze nem kerülhető meg az a másik kérdés sem, hogy mi köze volt Wagnernak ehhez a férfias (ó, igazában mennyire férfiatlan) „vidéki mamlaszhoz”, ehhez a szegény ördöghöz és naturburshoz, Parsifalhoz, akit igencsak kétes eszközökkel végül katolikussá tesz. Hogyan? *Komolyan* gondolta Wagner ezt a Parsifalt? Mert hogy *nevettek* rajta, ezt én a legkevésbé sem vitatnám, Gottfried Keller sem vitatja... Az ember szeretné azt képzelni, hogy a wagneri PARSIFAL valami derűs alkotás, mintegy záródarab és szatírdráma, amellyel a tragédiaíró Wagner hozzá illő és méltó módon búcsút vesz tőlünk, önmagától, mindenekelőtt pedig a *tragédiától*, hozzá illő és méltó módon: vagyis a legmagasabb rendű és bolondozó paródia szertelenségével, parodizálva magát a tragikumot, az egész egykor volt, megborzongató földi komolyságot és földi nyomorúságot, a természetellenes aszketikus eszmény végre-valahára leküzdött *legostobább formáját*. Hiszen a PARSIFAL par excellence operett-téma... Lehetséges volna, hogy a PARSIFAL-ban Wagner titokban fölényesen kineveti magát, hogy a PARSIFAL-ban Wagner végső, legmagasabb rendű művészsabadsága, művészi másvilága nyilatkozik meg – hogy Wagner tud *önmagán nevetni*?... Mint mondtam, az ember szeretné ezt hinni, mert mit is jelentene a komolyan gondolt PARSIFAL? Valóban „a megismerés, a

szellem és az érzékiség elleni féktelen gyűlölet szüleményét” kell látnunk benne (ahogy ezt nekem mondotta valaki), egy szuszra kimondott átkot az érzékekre és a szellemre? Aposztáziát és visszafordulást a keresztényien beteges és obskurantista eszményekhez? És végül éppenséggel annak a művésznek az önmegtagadását, önviszszavonását, aki eleddig akarátának minden erejével éppen az ellenkezőre, művészetileg magasabb rendű átszellemítésére és érzékivé tételére törekedett? És nemcsak művészetének, hanem életének átszellemítésére és érzékivé tételére is! Emlékezzünk csak, milyen lelkesedéssel lépett Wagner annak idején a filozófus Feuerbach nyomdokába. Feuerbach tanítása az „*egészséges érzékiségről*” a harmincas és negyvenes években Wagnernak ugyanúgy a megváltó szót jelentette, mint sok németnek – *ifjú* németeknek nevezték magukat. Hát Wagner végül *átképezte magát*? Az *élet elleni gyűlölet* lett úrrá rajta, mint Flaubert-en?... Mert a PARSIFAL az álnokság, a bosszúvágy, a titkos méregkeverés műve az élet előfeltételei ellenében; *rossz mű*. – A szűziesség prédikálása izgatás marad a természet ellen: mindenkit megvetek, aki nem az erkölcsiség elleni merényletnek tartja a PARSIFAL-t.

Hogyan szabadultam meg Wagnertől

1

Már 1876 nyarán, az első ünnepi játékok alatt, búcsút vettem magamban Wagnertől. Semmiféle kétértelműséget nem tudok elviselni; amióta Wagner Németországban élt, lépésről lépésre leereszkedett mindahhoz, amit én megvetek – még az antiszemitizmus-hoz is... Valóban, eljött a legvégső ideje annak, hogy búcsút vegyek: hamarosan bizonyítékot szereztem erről. Richard Wagner, látszólag a világraszóló győztes, valójában a megtört dekadens, hirtelen tehetetlenül lerogyott a keresztény kereszt előtt... Hát ekkor egyetlen németnek sem volt szava ahhoz, lelkiismerete arra, hogy felismerje e borzongató színjáték lényegét? Én volnék az egyetlen, akinek ez *szenvedést okozott*? Elég; számomra ez a váratlan esemény villámcsapás volt, rávilágított arra a helyre, amelyet otthagytam – és arra az utólag átélt borzalomra, amelyet mindenki ismer, aki kimenekült egy szörnyen veszélyes helyzetből. Amikor továbbmentem, most már egyedül, egymagamban, reszketés futott végig rajtam; hamarosan beteg lettem, pontosabban nem is beteg, hanem *fáradt* – elfáradtam attól, hogy végzetesen csalódnom kellett mindenben, ami számunkra, modern emberek számára még lelkesítőnek tűnt; belefáradtam az elfecsérelt erőbe, munkába, reménybe, ifjúságba, szeretetbe; elcsigázott az egész idealista hazudozás és ama lelkiismeretbeli elpuhultság iránti undor, amely ismét a legbátrabbak egyikét győzte le; végül levertté tett, és nem kis mértékben, a leküzdhetetlen gyanakvás, hogy immáron arra vagyok ítélve, hogy még bizalmatlanabb, még megvetőbb, még magányosabb legyek, mint voltam bármikor eddig... Mert nekem senkim sem volt Richard Wagneron kívül... Mindig németekre voltam *kárhoztatva*...

2

Immár magányosan és telve gyanakvással önmagam iránt, dühödten szembefordultam magammal, és pártját fogtam mindannak, ami számomra fájdalommal és gyötrellemmel járt. Így találtam meg újra az utat ahhoz a bátor pesszimizmushoz, amely el-

lentéte mindenféle idealista hazudozásnak, így találtam meg az utat – úgy látom – *önmagamhoz* is, saját feladatomhoz... Az a rejtett és uraskodó hajlam, aminek hosszú ideig nem ismerjük a nevét, míg ki nem derül róla, hogy nem más, mint a mi feladatunk, ez a bennünk élő zsarnok kegyetlenül megfizet minden kísérletünkért, amellyel megpróbálunk kitérni vagy elbújni előle, kegyetlenül megfizet minden elhamarkodott döntésért, minden olyan üggyel való közösségvállalásért, amely nem a mi ügyünk, mindenféle – mégoly tiszteletre méltó – tevékenységért, amennyiben az elvon bennünket legfőbb feladatunktól – akár mindenféle erényért is, amely legsajátabb felelősségünk szigora ellen akar védelmet nyújtani. Minden ilyen esetben a betegség a válasz, ha kételkedni merészelnénk jogunkban, hogy *saját* feladatunk legyen, ha könnyítelnénk a dolgunkon. Egyszerre különös és félelmetes ügy ez! Ha könnyítünk magunkon, akkor ezért lakolunk a legkeményebben! S ha azután újra egészségesek akarunk lenni, akkor nem tehetünk mást: *még súlyosabb* terheket kell magunkra vennünk, mint amilyeneket korábban hordtunk magunkon...

A pszichológus veszi át a szót

1

Minél extrémebb eseteket és embereket vizsgál a pszichológus – a született, igazi lélekűbűvár –, annál nagyobb a veszélye annak, hogy előnti a részvét feltörő áradata, pedig keménységre és derűre volna szüksége, inkább, mint bárki másnak. A magasabb rendű ember romlása, tönkremenetele ugyanis nem kivétel, hanem szabály: rettenetes dolog szüntelen ilyen szabályt tartani szem előtt. Az a pszichológus, aki felfedte ezt a tönkremenést, aki először és azután csaknem napról napra felfedi a magasabb rendű ember egész belső elveszettségét, ezt az örökös „túl késő”-t, a szó minden értelmében, az egész történelmen át *gyötrődik*, s gyötrelme egy napon okozójává válhat annak, hogy ő maga is *tönkre megy*... Csaknem minden pszichológusnál megfigyelhető, hogy árulkodón vonzódik a köznapi és rendezett életű emberekkel való foglalkozás iránt: azt árulja el ezzel, hogy mindig gyógyításra-gyógyulásra van szüksége, egyfajta menekülésre és feledésre, olyasmire, ami távol esik attól, amit egyébként belátása, mestersege a lelkére kötne. Jellemző vonása az emlékezetétől való félelem. Mások ítéletével szembesülve egykettőre elnémul; rezzenés nélküli arccal hallgatja, hogy az emberek hogyan tanúsítanak tiszteletet, csodálatot, szeretetet, hogyan zengenek dicshimnuszot ott, ahol *ő látott*, vagy pedig még elnémulását is véka alá rejtji, amikor felszínes vélekedéseket helyesel. Helyzetének paradox volta egyszerűen borzalmassá válik, amikor éppen ott, ahol *ő a nagy részvét* mellett megtanulta a *nagy megvetést*, ott a „műveltek” a nagy tiszteletet tanulják meg... És ki tudja, nem ugyanez ment-e végbe minden nagy és komoly esetben, amikor az emberek egy Istent imádnak, s ez az Isten csak egy szegény áldozati állat... Mindig is a siker volt a legfőbb hazug – és siker a *mű*, a *tett* is... A nagy államférfiú, a hódító, a felfedező a maga alkotásainak áruhájába burkolózik, s felismerhetetlenségig elrejtetik; a mű, a művész műve és a filozófus műve csak azt fedi fel, aki megteremtette, aki *valószínűleg* megteremtette... A „nagy emberek”, abban a formában, ahogyan tisztelik őket, megannyi rossz, kisztílű költemény, amely utólag íródott, a mű lezárulása után, a történeti érdekek világában uralkodó gyakorlat a hamispénz-verés...

2

Ezek a nagy költők például, ez a Byron, Musset, Poe, Leopardi, Kleist, Gogol – nem merek sokkal nagyobb neveket említeni, de ilyenekre gondolok – olyanok, amilyenek és amilyennek lenniük kell: a pillanat emberei, érzéki, abszurd, sokarcú, a bizalom és a bizalmatlanság vonatkozásában könnyelmű és hirtelen emberek; lelkük rendszerint valamilyen törést takargat; műveik gyakran valamilyen belső bemocskolásért állnak bosszút; felszárnyalásukkal gyakran feledést keresnek, menekülnek a nagyon is hű emlékezet elől; idealisták a *mocsár* közvetlen közelében – micsoda gyötrelmet jelentenek ezek a nagy művészek és egyáltalán az úgynevezett magasabb rendű emberek annak, aki kitalálta, felfedezte őket... Mindnyájan a középszer szószólói vagyunk... És mivel a nők látnoki képességekkel rendelkeznek a szenvedés világában, és mivel sajnos erejüket meghaladó módon képesek arra, hogy segítsenek és mentőangyalok legyenek, érthető, hogy a határtalan részvét kitöréseit ők juttatják el a nagyokhoz, azokat a kitöréseket, amelyeket a tömeg, mindenekelőtt a *tisztelet* tömeg kíváncsi és öntetszelgő magyarázatokkal halmoz el... Ez a részvét rendszerint tévedésben él saját erejét illetően: a nő szeretné azt hinni, hogy a szeretet *mindenre* képes – ez az *ő babonás hite*. Ó, a szívnek ismerője rájön, hogy milyen szegény, gyámoltalan, elbizakodott, elhibázott még a legjobb, a legmélyebb szeretet is – hogy inkább rombol, mint megment...

3

Azoknak az embereknek a szellemi undora és gőgje, akik mélyen szenvedtek – mert szinte rangot jelent, hogy milyen *mélyen* tud valaki szenvedni –, az *ő* borzongató bizonyosságuk, amely teljesen átítatja, átszínezi őket, hogy szenvedésük révén *többet tudnak*, mint amennyit a legokosabbak és legbölcsebbek tudhatnak, hogy számos olyan távoli, iszonyattal teli világban fordultak meg és voltak otthon, amelyről „ti mit sem tudtok”, nos, a megismerés kiválasztottjának, a „beavatottnak”, a csaknem feláldozottnak ez a hallgatag szellemi gőgje, ez a büszkesége mindenféle álruhát ölt magára, álcázást tart szükségesnek, hogy védekezzen a tolakodó és részvéttel teli kezek érintésétől, egyáltalán mindentől, ami nem méltó hozzá a fájdalomban. A mély fájdalom előkelővé tesz; elválaszt másoktól. – Az álcázás legfinomabb formáinak egyike az epikureizmus és az ízlésnek bizonyos, ezentúl közszemlére tett bátorsága, amely félvállról veszi a szenvedést, és védi magát mindenféle szomorúság és mélység ellen. Vannak „derűs emberek”, akik azért veszik igénybe a derűt, hogy általa félreértsék őket – akik *kívánják* a félreértést. Vannak „tudományos szellemek”, akik azért veszik igénybe a tudományt, mert az derűs látszatot kelt, és mert a tudományosság arra enged következtetni, hogy az ember felszínes – ők *ezt akarják*, hogy hibás következtetéssel tévútra vezessenek... Vannak szabad, kihívóan viselkedő szellemek, akik szeretnék elrejtetni és eltagadni azt, hogy szívük alapjában megtört és gyógyíthatatlanul megsebzett – Hamlet esete ez, s ebben az esetben az örültség a boldogtalan, *túláságosan is bizonyos* tudás álarca lehet.

Epilógus

1

Gyakran felteszem magamnak a kérdést: vajon nem úgy áll-e a dolog, hogy életem legnehezebb éveinek többet köszönhetek, mint más éveknél? Legbensőbb természetem arra tanít, hogy mindaz, ami szükségszerű, magasból nézve és egyfajta *nagy* ökonomia értelmében egyben önmagában hasznos is – nemcsak el kell viselnünk, hanem *szeretnünk* is kell... *Amor fati*: ez az én legbensőbb természetem. – És ami hosszas betegkedésemet illeti: vajon nem sokkal, de sokkal többet köszönhetek-e neki, mint egészségemnek? Betegségemnek *magasabb rendű* egészséget köszönhetek; ezt az egészséget erősíti mindaz, ami nem pusztítja el! – *Filozófiámat is ennek köszönhetem*... Csak a nagy fájdalom szabadítja fel igazán a szellemet: a *nagy gyanakvás* tanítómestere, amely minden U-ból X-et csinál, igazi, vérbeli X-et, vagyis *utolsó előtti* betűt... Csak a nagy fájdalom, csak a hosszú, hosszan tartó fájdalom, amelyben mintegy száraz fadarabok máglyatüzén égünk el, amely komótosan bánik az idővel, csakis ez a fájdalom kényszerít bennünket, filozófusokat arra, hogy legmélyebb mélységeinkbe bocsátkozzunk alá, és eltoljunk magunktól mindenféle bizalmat, hogy elveszünk mindent, ami jólelkű, elkendőző, elnéző, középszerű, amibe korábban talán egész lényünket beleadtuk. Kétkem, hogy az ilyen fájdalom „megjavít”; de tudom, hogy *elmélyít*. Akár úgy, hogy megtanuljuk szembeállítani vele büszkeségünket, gúnynkat, akaraterőnket, ahhoz az indiánhoz hasonlóan, akit minél kegyetlenebbül kínoznak, éles nyelvvel, szidalmival annál inkább kárpótolja magát a kínzásokért. – Akár úgy, hogy a fájdalom elől visszahúzódnunk a Semmibe, a néma, dermedt, süket önmegadásba, önfeledésbe, önköltésbe; az önuralom ilyen hosszas, veszélyes gyakorlataiból más emberként kerülünk ki, az eddigieknél több kérdőjellel, mindenekelőtt azzal az *akarattal*, hogy ezentúl még többet, még mélyebben, szigorúbban, keményebben, dühödtebben, csendesebben kérdezzünk, mint valaha is kérdeztek a földön... Oda az életbe vetett bizalom; az élet maga vált *problémává*. – De ne higgyük, hogy ezzel szükségképpen komor vadóccá, fülesbagollyá válik az ember! Még az élet szeretete sem lehetetlen – csak éppen ezentúl *másként* szeret az ember... Így szeretünk egy nőt, aki kétségeket ébreszt bennünk...

2

Az a legkülönösebb, hogy mindennek utána megváltozik az ízlésünk – kialakul egy másik, második ízlésvilág. A mély szakadékokból, a *nagy gyanakvás* szakadékába is újjászületve, vedletlen tér vissza az ember, bizsergető érzésekkel, gonoszkodóbban, finomabb érzékkel az öröm iránt, kevésbé csipkelődő nyelvvel a jó dolgok iránt, jókedvűbben, egyfajta második, szeszélyesebb ártatlansággal az örömben, gyermekibb érzülettel és egyben százszorta rafináltabban, mint valaha. Tanulság: az ember nem lehet büntetlenül minden évezredek legmélyebb szelleme, mint ahogyan *jutalom nélkül* sem maradhat. Mindjárt itt egy próba.

Ó, hogy mennyire ellenszenves mostantól az élvezet, a durva, tompa agyú, barna élvezet, ahogyan azt az élvezők, „művelt” kortársaink, a gazdagok és uralmon lévők fel fogják! Mennyire dühítőnek tartjuk ezentúl azt a nagy vásári csinnadrattát, aminek kö-

zepette ma a „művelt” ember és a nagyvároslakó túri, hogy „szellemi élvezetekre szolgáló” művészettel, könyvvel és zenével, szellemi italokkal leitassák és erőszakot kövesenek el rajta! Milyen fülsértő lett számunkra a szenvedély színpadi kiáltása, mennyire idegen ízlésünknek a romantikus tombolás, az érzékek zűrzavara, amelyet a művelt csöcselék olyannyira kedvel, a fenségesre, az emelkedettre, a nyakatekertre való áhítozásával egyetemben! Ó, nem: ha nekünk, kigyógyultaknak még egyáltalán szükségünk van művészetre, akkor az egy másik művészet lesz – gunyoros, könnyed, röpké, magát isteni módon nem zavartató, isteni módon művészi művészet, amely mint tiszta láng lobog a felhőtlen égre! Mindenekelőtt pedig művészek, *csakis művészek* számára szóló művészet! Mindennek utána jobban megértjük, hogy mi kell ehhez elsősorban: derű, mindenféle derű, barátaim!... Egyet s mást most túlságosan is jól tudunk, mi, tudók: ó, mostantól fogva megtanulunk jól felejtetni, jól *nem* tudni mint művészek!... És ami a jövőnket illeti: aligha találkozunk velünk majd amaz egyiptomi ifjak nyomdokain, akik éjszakánként feldűlják a templomokat, ölelgetik a szobrokat, egyáltalán meg akarják fosztani leplétől, fel akarják fedni, éles fénybe akarják állítani mindazt, ami jó okkal van elrejtve. Nem: ez a rossz ízlés, ez az igazságra, a „mindenáron való igazságra” törő akarat, ez az ifjonti tébolya az igazság szeretetének, ez gyűlöletes számunkra: ehhez túlságosan is tapasztaltak vagyunk, túl komolyak, túl vidámak, túl kiégettek, túl *mélyek*... Mi már nem hiszünk abban, hogy az igazság akkor is igazság marad, ha *fátylát letépi*k, mi eleget átéltünk ahhoz, hogy ezt higgyük... Ma az ízlés parancsa, hogy ne akarjunk mindent mezítelenül látni, mindenütt ott lenni, mindent megérteni és „tudni”. *Tout comprendre – c’est tout mépriser*... „Igaz, hogy a Jóisten mindenütt jelen van?” – kérdi egy kislány az édesanyját; „de én ezt illetlennek találok” – lám, figyelmeztetés a filozófusok számára!... Jobban kellene tisztelnünk a *szemérmet*, amellyel a természet talányok és tarka bizonytalanságok mögé rejtezik. Az igazság talán egy nő, akinek jó oka van arra, hogy elfedje magát?... Az igazság neve, görög szóval, talán *Baubo*?... Ó, ezek a görögök! Ők aztán értettek ahhoz, hogy *éljenek*! Ehhez az kellett, hogy legyen bátorságuk megállni a felszínnél, a redőknél, a bőrnél; hogy imádják a látszatot, higgyenek a formákban, a hangokban, a szavakban, a *látszat egész Olimposzában*! Ezek a görögök felszínesek voltak, de a *mélységből következően* voltak felszínesek... És nem éppen ide kanyarodunk vissza, mi, a szellem vakmerői, akik megmásztuk a jelenlegi gondolkodás legmagasabb, legveszélyesebb hegycsúcsait, onnan fentről szétnéztünk és *lenéztünk*? Nem éppen ebben vagyunk – görögök? A formák, a hangok, a szavak imádói? Nem éppen ezért vagyunk *művészek*?

HOGY MILY SZEGÉNY A LEGGAZDAGABB

(Von der Armut des Reichsten)

Tíz éve már...

egyetlen csepp se ért,

Se szél nedve, se harmata szeretetnek

– esőtlen táj...

Kérem most bölcsességemet,

ekkora aszályban ne fukarkodjék,

hanem árássa el, harmatozza és záporozza be

e megsárgult vadont!

Hajdan még hegyeimről
 a felhőket elparancsoltam,
 mondván: „több fényt, ti sötétek!”
 Ma már csalogatom őket, hadd jöjjenek:
 árnyékoljatok be tőgyeitekkel!
 magasságok tehenei,
 hadd fejjelek meg titeket!
 Hadd öntsem el tejmeleg bölcsességgel,
 szerelem édes harmatával a tájat.

El innen, el,
 zord szemű igazságok!
 Ne lássak többé hegyeimen
 örömtelen s türelmetlen igazságokat.
 Mosollyal aranylón
 közelítsen ma hozzám az igazság,
 napfénytől édesen, szerelemtől barnultan –
 már csak érett igazságot tépek a fáról.

Ma már a véletlen hajfűrtjei után
 nyújtom ki kezem,
 hogy mint gyermeket vezessem,
 s elég okosan kicselezem.
 Ma már szívösen fogadok be
 minden hívattant is,
 és még a sorsot sem háritom el tüskésen
 – Zarathustra nem sündisznó.

Lelkem
 betelhetetlen nyelve
 minden jót s rosszat végignyalt már,
 minden mélységben megmártózott.
 De akár a parafa dugó,
 mindig újból a felszínre libben,
 hullámozik, mint olajfolt barna tengeren:
 ezért a lelkemért hívnak engem boldognak.

Ki az én apám és ki anyám?
 Nem a Bőség Hercege az én apám,
 és nem a Halk Nevetés az anyám?
 Nem az ő nászuk nemzett-e engem,
 rejtélyállatot,
 fényzörnyeteget,
 minden bölcsesség eltékozlóját, Zarathustrát?

*Gyöngédségtől betegen,
az olvadás meleg szelében,
Zarathustra odafent várakozik hegyei közt –
saját levében
édessé főve,
ül önnön csúcsai alatt,
ül önnön jégfoka alatt,
fáradtan s üdvözülten,
mint a hetedik napon aki teremtett.*

– De csitt!

*Egy igazság húz el fölöttem,
akár egy felhő,
láthatatlan villáma megcsap.
És lassan, szélesen lépcsőzve
száll le boldogsága rám:
jőjj csak, jőjj, kedves igazság!*

De csitt!

*Ez az én igazságom!
Bársonyosan borzongó,
tétova szeméből
vetül rám pillantása,
egy lány bájos és gonosz pillantása...
És felfedi, hogy mitől vagyok boldog,
felfedi, ki vagyok én – ó, mit forral ki? –
Kislánypillantása mélyén
bíborszín sárkány lapul.*

– Csend legyen! Az én igazságom szól!

*Jaj neked, Zarathustra!
Olyan vagy most,
mint aki aranyat nyelt:
még majd felnyisszantják hasad!...*

*Túl gazdag is vagy,
te, sokak megrontója!
Túl sokak irigyeltje,
túl sokak megszegényítője...
Már rám is árnyat vet fényed –
Hideg borzongat: eredj innét, te gazdag,
lépj ki, Zarathustra, napod fényköréből!...*

*Adni akarsz, ajándékozni, a fölöslegedből,
csak hogy a legfölöslegesebb épp te vagy!
Légy észnél, te gazdag!
Elsőnek épp magadat oszd szét, ó, Zarathustra!*

*Tíz éve már –
egyetlen csepp se ért,
se szél nedve, se harmata szeretetnek?
De ki volna, aki téged szeretne,
ily túl gazdagon?
Boldogságod körös-körül mindent leszárít,
s megcsappantja a szeretetet
– esőtlen táj...*

*Neked már nem köszön senki semmit.
Te köszönöd mindenkinek,
aki elvesz tőled:
ebből ismerek rád,
te, túlságosan gazdag,
Te, minden gazdagok legszegényebbje!*

*Feláldozod magad, gazdagságod kínoz –
aláveted magad,
nem kíméled, nem szereted magad:
kínok gyötörnek folyton,
a túl teli csűrök és a túl teli szívek kínja –
de köszönetet nem kapsz már senkitől...*

*Szegényebbé kell válnod,
te, bölcstelen bölcs!
ahhoz, hogy szeressenek.
A szeretet csak a szenvedők része,
szeretet csak éhezőt övez:
Elsőnek épp magadat oszd szét, ó, Zarathustra!
– Én vagyok a te igazságod...*

[Bernáth István fordítása.]